

KS. WŁADYSŁAW NOWAK

LITURGIA KOŚCIOŁA DOMOWEGO PO SOBORZE WATYKAŃSKIM II

Rodzina staje się nadzieją rozwoju społeczeństwa. Pojawia się oto nowy fakt, który przybiera znaczne rozmiary: współcześni chrześcijanie odkrywają w rodzinie stale coś więcej niż tylko konkretne zobowiązania w rozwiązywaniu wielu własnych problemów¹. Chrześcijanie przełomu wieków XX i XXI zamierzają przeżyć własne życie rodzinne jako doświadczenie Kościoła, Kościoła domowego², na wzór pierwszego Kościoła domowego z Nazaretu – Jezusa, Maryi i Józefa³.

Zarówno Sobór Watykański II, jak i dokumenty Kościoła posoborowego określają rodzinę mianem „Kościoł domowy” – *Ecclesia domestica* (KK 11; DA 11; KDK 48; DWCH nr 3; KKK⁴ 1656, 1666; FC⁵; LdR⁶ 3, 5, 13, 15, 16, 19). Również w adhortacji *Dies Domini* papież Jan Paweł II nazywa

Ks. prof. dr hab. WŁADYSŁAW NOWAK – kierownik Zakładu Teologii Praktycznej i Ekumenizmu Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie; adres do korespondencji: ul. Kościuszki 86, 10-555 Olsztyn; e-mail: nowlad@uwm.edu.pl

¹ W. N o w a k. *Zarys liturgii Kościoła domowego*. Olsztyn 2000.

² D. S a r t o r e. *Famiglia*. W: *Nuovo dizionario di liturgia*. Red. D. Sartore, A. M. Triacca. Ed. 2. Roma 1984 s. 523; t e n ż e. *La famiglia, chiesa domestica*. „Lateranum” 45:1979 s. 282-303; P. P o r e b a. *Rodzina chrześcijańska „małym Kościołem”* W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*. Red. F. Adamski. Kraków 1984 s. 182-198.

³ M. Ż u r o w s k i. *Rodzina „domowym Kościołem”* „Chrześcijanin w świecie” 72:1978 nr 12 s. 44-70.

⁴ *Katechizm Kościoła Katolickiego*. Poznań 1994 (= KKK); *Documentación liturgica postconciliar*. Preparado por A. Pardo. Barcelona 1995 nr 3269, 3271,4 420

⁵ *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio” Ojca Świętego Jana Pawła II do Biskupów, Kapłanów i Wiernych całego Kościoła Katolickiego o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym*. Typis Polyglottis Vaticanis 1981 [= FC].

⁶ J a n P a w e ł II. *List do Rodzin* (2 II 1994) [= LdR]. W: *Posoborowe dokumenty Kościoła katolickiego o małżeństwie i rodzinie*. T. 2. Kraków 1999.

rodziny chrześcijańskie Kościołem domowym (nr 36)⁷ W szczególny sposób tu, w rodzinie jest praktykowane kapłaństwo chrzcielne ojca rodziny, matki, dzieci i wszystkich członków wspólnoty rodzinnej „przez przyjmowanie sakramentów, modlitwę i dziękczynienie, świadectwo życia świątobliwego, zaparcie się siebie i czynną miłość” (KK 10). Dom rodzinny jest więc pierwszą szkołą życia chrześcijańskiego i „szkołą bogatszego człowieczeństwa” (KKK 1657).

Wobec faktu nowego doświadczenia eklezjalnego, kiedy to wiele rodzin chrześcijańskich zobowiązuje się żyć jako „Kościół domowy”, zachodzi potrzeba nowego, bardziej egzystencjalnego ujęcia problemu relacji między rodziną a liturgią. Relację: rodzina – liturgia czy też problem liturgii Kościoła domowego można rozpatrywać na różnych poziomach:

a) Rodzina jako Kościół domowy jest p o d m i o t e m l i t u r g i i w trojakim sensie: kiedy sama celebrowa liturgię (jak w przypadku Liturgii Godzin lub niektórych błogosławieństw); kiedy uczestniczy jako taka w liturgii celebrowanej we własnym domu (Eucharystia, spowiedź, namaszczenie chorych, liturgia pogrzebu itd.); kiedy przygotowuje się do liturgii celebrowanej w kościele, przedłuża przeżycie liturgii na kolejne dni tygodnia i przeżywa ponownie w swoim środowisku liturgię Kościoła (Eucharystię niedzielną, rok liturgiczny, sakramenty itd.);

b) Rodzina jest p r z e d m i o t e m l i t u r g i i, kiedy do niej jest skierowany obrzęd liturgiczny lub do niej się odwołuje; kiedy Kościół modli się w jej intencji, o niej rozważa, proponując model rodziny chrześcijańskiej;

c) Problem liturgii Kościoła domowego można wreszcie rozpatrywać w kontekście niektórych form religijności ludowej o charakterze rodzinnym. Wszystkie one winny być ożywiane duchem liturgii, szczególnie w relacji do roku liturgicznego, natomiast różne formy modlitwy rodzinnej winny być inspirowane lekturą słowa Bożego.

I. PODSTAWY TEOLOGICZNE POJĘCIA RODZINY JAKO KOŚCIOŁA DOMOWEGO

Fundament „Kościoła domowego” jest ten sam co Kościoła powszechnego. Jest to fundament potrójny: trynitarny, chrystologiczny i pneumatologiczny.

⁷ List apostolski „*Dies Domini*” Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów, kapłanów i wiernych o świętowaniu niedzieli. Libreria Editrice Vaticana 1998 (= DD).

„Sakrament miłości (św. Jan Chryzostom)⁸ przemienia istotowo miłość naturalną w miłość «charyzmatyczną», a małżeństwo staje się «ikoną» Kościoła, ma już naturę kościołotwórczą (Mt 18, 20). Więcej, małżeństwo jest, jak Kościół, obrazem proroczym królestwa Bożego (*mikrobasileia* – Klemens Aleksandryjski)”⁹

W eklezjologii rozwinęły się dwa upodmiotowienia Kościoła Chrystusowego: Kościół tworzący się wokół Apostoła lub biskupa, zwany Kościołem lokalnym lub diecezjalnym, a pod pewnym względem „partykularnym” (1 Kor 1, 2), oraz tzw. Kościół powszechny, czyli całość Kościoła Chrystusowego na ziemi (Kol 1, 18; Ef 1, 22). Dopiero na początku wieku XX zaczęto się dopatrywać w Biblii jeszcze dwóch innych zapodmiotowań Kościoła Bożego, a mianowicie: w parafii wokół prezbitera (zwłaszcza od III wieku) oraz w „rodzinie”, „w domu” (*kat'oíkon ekklesía, domestica ecclesia* – 1 Kor 16, 19)¹⁰

Współcześnie przez Kościół domowy rozumie się nie tylko zgromadzenie liturgiczne w domu, lecz samą rodzinę w ścisłym znaczeniu, przede wszystkim ojca, matkę i dzieci¹¹

Papież Jan Paweł stwierdza, że według zamysłu Bożego rodzina stanowi głęboką wspólnotę życia i miłości i zgodnie z tym zamysłem powinna stawać się coraz bardziej taką właśnie wspólnotą, która swoje ostateczne spełnienie znajdzie w Królestwie Bożym (FC 17). Wychodząc zatem od pojęcia rodziny jako wspólnoty życia i miłości oraz stale się do niego odwołując, papież Jan Paweł II wskazuje w adhortacji *Familiaris consortio* na cztery zasadnicze zadania kościołotwórcze rodziny chrześcijańskiej, a mianowicie: 1) tworzenie praw-

⁸ Por. H. W ó j t o w i c z. *Zadania rodziny chrześcijańskiej w nauczaniu św. Jana Chryzostoma*. „Vox Patrum” 8-9:1985 s. 201-214; A. B o b e r. *Rodzina Kościołem domowym według św. Jana Chryzostoma*. „Vox Patrum” 8-9:1985 s. 193-199; W. K a n i a. *Pierwsza rodzinna katecheza domowa w ujęciu św. Jana Chryzostoma*. „Vox Patrum” 8-9:1985 s. 215-222.

⁹ W. D a n i e l s k i. *Liturgia w życiu rodziny*. W: *Rytuał religijny w rodzinie*. Red. W. Piwowarski, W. Zdaniewicz. Warszawa–Poznań 1988 s. 140; por. P. J e w d o k i m o w. *Kościół domowy*. „Znak” 30:1978 nr 7-8 s. 847. Klemens Aleksandryjski uczy, że małżeństwo to „małe królestwo”, „proroczy obraz królestwa Bożego, zapowiedź, zadatek obrazujący przyszły wiek” Zob. F. D r ą c z k o w s k i. *Świętość małżeństwa i rodziny według Klemensa Aleksandryjskiego*. „Vox Patrum” 8-9:1985 s. 112-113.

¹⁰ W. T a r a c h a. *Rodzina jako „Kościół domowy” w nauczaniu Jana Pawła II*. W: *Rytuał religijny* s. 35; E. J. K o r h e r r. *Odkrywanie Kościoła domowego*. „Horyzonty Wiary” 13:1993 s. 44-57.

¹¹ F. v o n B e t z. *Die Familie als Kirche im kleinen*. W: *Plantare. Pastorale Aufsätze*. Hrsg. H. Aufderbeck. Leipzig 1966 s. 231-237; T a r a c h a. *Rodzina jako „Kościół domowy” w nauczaniu Jana Pawła II* s. 35-52; W. T a b a c z y Ń s k i. „Kościół domowy” w świetle nauki Papieża Jana Pawła II. „Ateneum Kapłańskie” 1994 nr 509 s. 15-29.

dziwej wspólnoty (komunii) osób; 2) służba życiu; 3) udział w rozwoju społeczeństwa; 4) uczestnictwo w życiu i posłannictwie Kościoła (FC 17). Realizując we właściwy sposób te cztery zadania, rodzina chrześcijańska może być uznana za Kościół domowy nie tylko w znaczeniu ontycznym, lecz także w znaczeniu moralnym, a tym samym za część ludu Bożego Nowego Przymierza¹²

1. Komunia osób

Kościół domowy nie jest tożsamy z Kościołem diecezjalnym lub powszechnym, lecz jest analogiczny. Niemniej jednak Kościół domowy jest Kościołem prawdziwym¹³ Stanowią go głównie takie struktury jak: stwórczy dar osoby w rodzinie, komunია osób w aspekcie horyzontalnym oraz komunია trynitarna¹⁴ Podstawą i ośrodkiem komunii eklezjalnej, do której każdy zostaje włączony przez wiarę i chrzest, jest Eucharystia¹⁵ W każdym małżeństwie, a potem w rodzinie można zauważyć cały zespół międzyosobowych odniesień: oblubieństwo, ojcostwo-macierzyństwo, dziecięctwo, synostwo, braterstwo. Dzięki nim każda osoba nie tylko wchodzi do „rodziny ludzkiej” i do „rodziny Bożej”, którą jest Kościół, ale także małżeństwo i rodzina razem tworzą Kościół (FC 15)¹⁶ Mówimy o komunii w „sercu każdego człowieka z Trójcą Świętą i z innymi ludźmi, zapoczątkowanej przez wiarę i skierowanej do pełni eschatologicznej w Kościele niebieskim, która w pewnej mierze urzeczywistnia się już w Kościele na ziemi”¹⁷ Rodzina chrześcijańska jest Kościołem domowym w znaczeniu moralnym przede wszystkim wtedy, gdy stanowi prawdziwą wspólnotę osób, ich żywą komunię opartą na miłości będącej odbiciem miłości Chrystusa do Kościoła. Ojciec

¹² T a b a c z y ń s k i. *Rodzina jako „Kościół domowy” w świetle nauki Papieża Jana Pawła II* s. 17; A. N o s s o l. *Miejsce rodziny w misterium salutis*. W: *Teologia małżeństwa i rodziny*. T. 2. Red. K. Majdański. Warszawa 1990 s. 27-40.

¹³ E. O z o r o w s k i. *Kościół domowy w Kościele Powszechnym*. W: *Teologia małżeństwa i rodziny* t. 2 s. 45; M. M a r c z e w s k i. *O poprawności terminu „Kościół domowy”* W: *Rytuał religijny* s. 55-59; E. M. M a r c z e w s c y. *„Kościół domowy” Ocena pojęcia*. W: *Małżeństwo i rodzina w świetle nauki Kościoła i współczesnej teologii*. Red. A. L. Szafranowski. Warszawa 1985 s. 240-254; J. B u x a k o w s k i. *Ku teologii Kościoła domowego (przyczynek metodologiczny i historyczny)*. W: J a n P a w e ł II. *Familiaris consortio. Tekst i komentarze*. Red. T. Styczeń. Lublin 1987 s. 237.

¹⁴ T a r a c h a. *Rodzina jako „Kościół domowy”* s. 41.

¹⁵ Kongregacja Nauki Wiary. *List do biskupów Kościoła katolickiego o niektórych aspektach Kościoła pojętego jako komunია*. Watykan 1992 nr 3, 5.

¹⁶ K. W o j t y ł a. *Rodzina jako communio personarum*. „Ateneum Kapłańskie” 1974 z. 3 s. 347-361; K. M a j d a ń s k i. *Wspólnota życia i miłości*. Poznań-Warszawa 1979.

¹⁷ *List do biskupów Kościoła katolickiego o niektórych aspektach Kościoła* nr 3.

święty Jan Paweł II, nawiązując do swojej encykliki *Redemptor hominis*, wyjaśnia, że człowiek nie może żyć bez miłości, a jego życie jest pozbawione sensu, jeśli nie objawi mu się Miłość, gdy się z nim nie spotka i jeśli on nie znajdzie w niej żywego uczestnictwa (FC 19; por. RH 10). Warunkiem podstawowym rodzinnej komunii osób jest prawdziwa komunia między małżonkami (rodzicami), oparta na sakramentalnym przymierzu miłości małżeńskiej, komunia wciąż podtrzymywana i wciąż wzrastająca dzięki codziennej wierności dla obietnicy ich obopólnego i całkowitego daru z siebie (FC 19). Komuniam małżeńską, będącą owocem i znakiem potrzeby głęboko ludzkiej, zostaje potwierdzona, oczyszczona i ukierunkowana ku doskonałości w sakramencie małżeństwa, stając się żywym i prawdziwym obrazem tej jedności, która czyni z Kościoła Mistyczne Ciało Chrystusa¹⁸

Cechą komunii małżeńskiej jest jej jedność i nierozzerwalność, której wymaga pełne oddanie się sobie dwojga osób, a dodatkowo dobro dzieci (KDK 48). Nierozzerwalność wspólnoty małżeńskiej znajduje swe ostateczne potwierdzenie w Objawieniu, w woli Bożej, oczekującej od tej komunii osób takiej właśnie cechy, która byłaby znakiem miłości absolutnie wiernej, jaką sam Bóg obdarza ludzi i jaką żywi w stosunku do nich Chrystus (FC 20). Na fundamencie komunii małżeńskiej opiera się szersza komuniam całej rodziny, obejmująca rodziców, dzieci, braci i siostry, a nadto domowników i krewnych. Ma ona swój wymiar naturalny, ludzki, lecz także wymiar wyższy, nadnaturalny, który ugruntowują przyjmowane często i godnie przez członków rodziny sakramenty święte i płynące z nich moce łaski nadprzyrodzonej, łączące tychże członków coraz głębiej z Chrystusem, a w Chrystusie między sobą w prawdziwy Kościół domowy (FC 21). Prawdziwa komuniam rodzinna może istnieć i pogłębiać się w rodzinie dzięki duchowi ofiary, a więc wzajemnej wyrozumiałości, przebaczeniu i pojednaniu ze strony osób, które ją tworzą. Oparcie w tym względzie dają sakrament pokuty i Eucharystia (FC 21). W Kościele domowym znajdują należne sobie miejsce oraz możliwość owocnego oddziaływania na wspólnotę rodzinną także osoby starsze (dziadkowie i krewni), dysponujące doświadczeniem życiowym¹⁹ Mają one przy tym prawo i zarazem odczuwają głęboką potrzebę szacunku i miłości ze strony otoczenia (FC 22-27; KDK 48). Podobnie jak każdy inny z siedmiu sakramentów, również małżeństwo prowadzi do życia w Trójcy Świętej.

¹⁸ Cz. M u r a w s k i. *Rodzina domowym Kościołem*. W: *Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej. Program duszpasterski na rok 1993/1994*. Katowice 1993 s. 92.

¹⁹ K. W i ę s y k, K. W o j a c z e k. *Urzeczywistnianie się Kościoła w małżeństwie i rodzinie*. W: *Małżeństwo i rodzina w świetle nauki Kościoła i współczesnej teologii* s. 232.

2. Służba życiu

Rodzina chrześcijańska, nacechowana duchem miłości, a więc rodzina tworząca prawdziwą komunie osób, pozostaje w pełni na służbie życiu, które jest jej właściwym zadaniem (Rdz 1, 28). Owo życie, stwierdza papież Jan Paweł II w adhortacji *Familiaris consortio*, musi być bardzo szeroko rozumiane, a zatem nie tylko jako płodność miłości małżeńskiej, wyrażająca się w fizycznym rodzeniu dzieci, lecz także jako bogactwo wartości moralnych, duchowych i nadprzyrodzonych, które rodzice, z racji swego powołania, przekazują w darze dzieciom, a poprzez swe dzieci Kościołowi i całej społeczności ludzkiej (FC 28).

Papież podkreśla, że miłość małżonków i rodziców oznacza ich szczególne uczestnictwo w misterium życia i w miłości samego Boga, z czego wynika też szczególne posłannictwo i prawo Kościoła do ochrony i obrony godności małżeństwa i rodziny ludzkiej (FC 29). Kościół głosi i przypomina zasady moralne dotyczące przekazywania życia, których wyrazicielem jest Chrystus, a których zachowanie wymaga z pewnością „radykalizmu i doskonałości” ze strony małżonków (FC 33). Kościół dobrze rozumie poważne trudności, na jakie napotykają liczne małżeństwa w dochowaniu wymaganej od nich wierności Bożemu prawu²⁰ Mimo to jednak gorąco wzywa i zachęca małżonków do uczciwego i mężnego rozwiązywania owych trudności zgodnie z tymże prawem, które stoi na straży ich prawdziwego dobra w znaczeniu doczesnym i wiecznym. Dla sprostania obowiązującym ich zasadom moralnym i religijnym potrzeba małżonkom także szeregu cnót moralnych, takich jak stałość i cierpliwość, pokora i moc ducha, cnót religijnych, jak dziecięce zaufanie Bogu i Jego łasce, a nadto częstego uciekania się do modlitwy oraz korzystania z sakramentów Eucharystii i Pojednania (FC 33; HV 29; KDK 51). Pielęgnując w swoim życiu owe cnoty i tak właśnie postępując, małżonkowie są w stanie współdziałać w pełni z łaskami sakramentu małżeństwa i przeżywać swą płciowość zgodnie z zamysłem Bożym, a zarazem widzieć w niej znak jednoczącej i płodnej miłości Jezusa do swego Kościoła (FC 33). Rozwijając tę myśl, papież Jan Paweł II podkreśla wielką wagę właściwego rozumienia i przestrzegania przez ludzi Bożego porządku moralnego, który służy formowaniu w nich pełnego człowieczeństwa i świętości²¹ Ten cel realizują oni w swym codziennym życiu dzięki niezliczo-

²⁰ B. i J. K ł y s o w i e. *Przygotowanie do ojcostwa i macierzyństwa*. W: *Człowiek. Osoba. Płeć*. Red. M. Wójcik. Łomianki 1998 s. 211, T a b a c z y ń s k i. „Kościół domowy” w *światle nauki papieża Jana Pawła* s. 15-22.

²¹ T a r a c h a. *Rodzina jako „Kościół domowy”* s. 46-48.

nym dobrowolnym decyzjom, pozostającym w harmonii z tym właśnie porządkiem. Jan Paweł II zaznacza z mocą, że wszyscy małżonkowie chrześcijańscy są powołani do świętości w małżeństwie zgodnie z wolą Boga, a więc do ścisłego zachowania przykazań Bożych.

Prawdziwa wierność dla nauki Chrystusa i Kościoła dotyczącej życia małżeńskiego i życia chrześcijańskiego musi łączyć się przy tym z ofiarą i wyrzeczeniem, których znakiem jest krzyż Chrystusowy. Takiej postawy ofiary wymaga od małżonków np. praktykowanie godziwej regulacji urodzin. W tej dziedzinie ważne znaczenie ma gruntowna wiedza i odpowiedzialna rada ekspertów – lekarzy, psychologów i duszpasterzy (FC 35; HV 28).

3. Służba na rzecz rozwoju społeczeństwa i udział w postannictwie Kościoła

Papież Jan Paweł II wskazuje na uczestnictwo rodziny chrześcijańskiej jako „Kościoła domowego” w życiu i postannictwie Kościoła, podkreślając jej powołanie do budowania Królestwa Bożego na ziemi. Kościół domowy, tworząc i wychowując rodzinę chrześcijańską, wypełnia swą zbawczą misję. Głosząc słowo Boże, objawia rodzinie chrześcijańskiej jej godność, a więc to, czym ona jest i czym być powinna według zamysłu Bożego. Uczestnicząc w życiu sakramentalnym, wzbogaca i umacnia rodzinę łaską Chrystusa. Głosząc i praktykując przykazanie miłości nadprzyrodzonej, pobudza i wprowadza członków rodziny w jej ofiarną proegzystencję, czyli w służbę dla innych osób. W ten sposób rodzina chrześcijańska, będąc owocem nadprzyrodzonej płodności Kościoła, jest zarazem symbolem i świadectwem jego macierzyństwa (por. FC 49). Rodzina chrześcijańska, stając się tym, czym być powinna, tzn. głęboką wspólnotą (komunią) życia i miłości, bierze żywy i niezastąpiony udział w postannictwie Kościoła wobec wszystkich ludzi²² Poprzez swą codzienną miłość małżeńską i rodzinną, przeżywaną w całym bogactwie jej wartości i wymogów, rodzina chrześcijańska uczestniczy w misji prorockiej (nauczycielskiej), kapłańskiej oraz królewskiej Jezusa Chrystusa i Jego Kościoła. Rodzina chrześcijańska jako „Kościół domowy” jest wspólnotą wierzącą, ewangelizowaną i ewangelizującą. Przyjmując bowiem z wiarą oraz głosząc w sposób sobie właściwy słowo Boże, wypełnia tym samym zadanie prorockie, czyli nauczycielskie. Poznając prawdy objawione, małżonkowie chrześcijańscy odkrywają wielką godność małżeństwa i rodziny w Kościele – zwłaszcza tę prawdę, iż są znakiem i miejscem przymierza miłości między

²² W B e i n e r t. *Der Laie und seine Aufgaben*. W: *Plantare* s. 187-197.

Bogiem i ludźmi, między Jezusem Chrystusem a Kościołem, Jego Oblubienicą (FC 51). To odkrywanie i realizowanie zamysłu Bożego dotyczącego małżeństwa i rodziny powinno przy tym dokonywać się ze strony małżonków zawsze w ramach ich komunii małżeńskiej i rodzinnej, a więc w klimacie prawdziwej miłości, której nauczycielem i wzorem jest Chrystus (por. FC). Rodzina, jeśli żyje duchem Ewangelii, to tym samym ewangelizuje inne rodziny, ukazując im wzniosłość i piękno Królestwa Bożego już w stanie pielgrzymowania ziemskiego oraz nadzieję błogosławionego życia w niebie (FC 52; KK 35). „Prawdziwie chrześcijańska rodzina staje się też podstawowym seminarium powołań do życia poświęconego wyłącznie Królestwu Bożemu” Wiara i posłannictwo ewangelizacyjne rodziny chrześcijańskiej czyni bowiem z małżonków i rodziców „misjonarzy” miłości i życia. To dzieło misyjne sprawowane w łonie rodziny zyskuje na aktualności szczególnie wówczas, gdy u kogoś z jej członków pojawiają się oznaki zaniedbania w zakresie życia religijnego. Kościół domowy ożywiony duchem misyjnym, wyrastającym z jego życia wewnętrznego, jest także widomym znakiem Chrystusa i Jego miłości wobec ludzi obojętnych religijnie, jak też wobec całych rodzin pozbawionych wiary lub nie żyjących zgodnie z jej duchem²³

Rodziny chrześcijańskie wnoszą również niezastąpiony wkład w dzieło misyjne Kościoła, gdy rozwijają powołania misyjne wśród swych synów i córek, a nawet gdy od lat najmłodszych wprowadzają ich po prostu w życie wierne Chrystusowi (FC 54; DA 30). Owocem udziału rodziny w posłannictwie Kościoła jest życie sakramentalne jej członków nacechowane duchem modlitwy i ofiary. W życiu tym wyraża się kapłańska godność rodziny wynikająca z jej uczestnictwa, na mocy sakramentów (chrztu, bierzmowania i małżeństwa), we władzy Chrystusa jako Najwyższego Kapłana Nowego i Wiecznego Przymierza. Właściwym źródłem i pierwotnym środkiem uświęcenia małżeństwa i rodziny chrześcijańskiej jest, jak podkreśla Jan Paweł II, sakrament małżeństwa²⁴ Rodzina wprawdzie nie jest pełną realizacją Kościoła – nie ma w niej święceń ministerialnych, pojęcie jednak rodziny jako „domowego Kościoła”, a liturgii jako „kultu Kościoła” (a zatem wykonywania kapłaństwa chrześcijańskiego) przyczyniło się do wszczęcia dyskusji opartej na nowych fundamentach oraz do rozważań na temat liturgii rodzinnej, czyli

²³ Por. T a b a c z y ń s k i. „Kościół domowy” w świetle nauki papieża Jana Pawła II s. 24-26.

²⁴ Por. także: P a w e ł VI. *Ewangelii nuntiandi* nr 71. AAS 68:1976 s. 60 n.; J a n P a w e ł II. *Przemówienie na III Konferencji Ogólnej Episkopatów Ameryki Łacińskiej* [28 I 1979]. AAS 71:1979 s. 204.

liturgii Kościoła domowego, którą można odkryć w szerzej pojętych perspektywach myśli Soboru Watykańskiego II.

II. ODNOWIONA LITURGIA SOBORU WATYKAŃSKIEGO II A KOŚCIÓŁ DOMOWY

Ogólna idea odnowy Kościoła i postaw pastoralnych stała się przyczyną zwołania Soboru Watykańskiego II, co w rezultacie doprowadziło w ostatnich dziesięcioleciach do uformowania nowych perspektyw teologicznych i liturgicznych o zasadniczych wartościach odnoszących się do modlitwy i liturgii Kościoła domowego. W „sanktuarium domowym” jest „praktykowane kapłaństwo chrzcielne ojca rodziny, matki, dzieci i wszystkich członków wspólnoty rodzinnej” przez przyjmowanie sakramentów, modlitwę i dziękczynienie, świadectwo życia świętobliwego, zaparcie się siebie i czynną miłość (KK nr 10). Sakrament małżeństwa jest pierwotnym i właściwym środkiem uświęcenia rodziny, inicjuje i inspirowane akty uwielbienia Boga, dziękczynienia i prośby. Dokonuje się to przez uczestnictwo w Eucharystii, w sakramencie pokuty i innych sakramentach, przez rozmaite formy modlitwy, świętowanie niedzieli oraz uroczystości kościelnych i rodzinnych, a także przez inne akty ofiary z siebie oraz wspólnego dźwigania trosk i krzyża w Kościele domowym. Rodzina uczestniczy w urzędzie królewskim Chrystusa poprzez urzeczywistnianie ducha służby. Realizacja przykazania miłości i służby powinna dokonywać się najpierw wobec najbliższych, a potem wobec innych małżeństw i rodzin tworzących środowisko parafialne. W ostatecznym wymiarze rodzina, Kościół domowy, przez przyjmowanie Ewangelii i ewangelizację przygotowuje się na wieczyste gody Baranka, gromadząc zaproszonych i wzywanych przyjaciół Zmartwychwstałego²⁵

1. *Aspekty teologiczne liturgii Kościoła domowego*

Pierwszy aspekt to pojęcie Kościoła jako ludu Bożego, komunii eklezjalnej. Konsekwencją tego ujęcia jest wzrastająca liczba rodzin chrześcijańskich dążących do pojmowania siebie i doświadczenia jako „Kościoły domowe” Już papież Paweł VI podkreślał: „Bardzo cieszymy się tym, że ta świadomość eklezjalna rodzin chrześcijańskich stanie się i przeobrazi je we wspólnotę

²⁵ Por. *Projekty dokumentów synodalnych. Świętość. Dar i zadanie. Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie* nr 11. „Kurier Synodalny” 11-1998, nr 56-57.

domową w sposób skuteczny i twórczy” Jest to wielkie odkrycie, które ciągle znajduje znaczącą ekspresję w nauczaniu ostatnich papieży.

Pierwsze źródło eklezjalnego rozumienia rodziny wypływa z odkrycia wielkich wartości biblijnych ludu Bożego (wybór, przymierze, poświęcenie, obietnice itd.). Specyficzne urzeczywistnianie się ludu Bożego w rodzinie rozwija się w rozważaniach o rodzinie jako obrazie Trójcy Świętej, komórce Ciała Mistycznego Jezusa Chrystusa, miejsca charyzmatycznego i miejsca wzajemnych świadczeń, małego Kościoła domowego, będącego autentycznym wyrazem, nawet jeśli niepełnym, Kościoła powszechnego²⁶

Drugim aspektem jest koncepcja liturgii Soboru Watykańskiego II, pojęta jako „wypełnianie funkcji kapłaństwa Chrystusowego, w którym zawsze przyłącza do siebie Kościół, swoją umiłowaną oblubienicę, która wzywa swego Pana i przez Niego oddaje cześć Ojcu wiecznemu” (KL 7).

Trzecim aspektem jest pogłębienie świadomości powszechnego kapłaństwa wiernych. Wykonywane na mocy chrztu przez cały lud chrześcijański w życiu codziennym i poprzez udział w liturgii, swoje specyficzne urzeczywistnienie znajduje w małżeństwie, z którego powstaje rodzina chrześcijańska. „Jest to – podkreśla Jan Paweł II – funkcja kapłańska, którą rodzina chrześcijańska może i musi praktykować w wewnętrznej komunii z całym Kościołem poprzez codzienną rzeczywistość życia małżeńskiego i rodzinnego: w ten sposób rodzina chrześcijańska jest wezwana do uświęcania siebie i do uświęcania wspólnoty kościelnej i świata” (FC 57).

2. *Miejsce odnowionej liturgii w Kościele domowym*

Można z całą oczywistością stwierdzić, że dokonana niedawno reforma liturgiczna przyjmowała zbyt ograniczony zakres pojmowania rodziny – nie jako „podmiotu” liturgii Kościoła, lecz jako wspólnoty, która uczestniczy w celebracjach Kościoła. W związku z tym Jan Paweł II stwierdza:

Ważnym więc celem modlitwy *Kościoła domowego* jest stworzenie dzieciom warunków do naturalnego wprowadzenia w modlitwę liturgiczną, właściwą dla całego Kościoła, zarówno przez przygotowanie do niej, jak i przez objęcie nią życia osobistego, rodzinnego i społecznego. Stąd konieczność stopniowego uczestnictwa wszystkich członków rodziny w Eucharystii, zwłaszcza niedzielnej i świątecznej, oraz innych sakramentach, a szczególnie w sakramentach inicjacji chrześcijańskiej dzieci. Wskazania soborowe otworzyły nową możliwość dla rodziny chrześcijańskiej, zaliczając ją do grup, którym zaleca się wspólne odmawianie

²⁶ Por. S a r t o r e. *La famiglia, chiesa domestica* s. 282-303.

modlitwy liturgii godzin. Tak więc do rodziny chrześcijańskiej będzie należała troska o to, by również w domu obchodzić w formie stosownej dla jej członków okresy i święta roku liturgicznego (FC 61).

Dla sprostania tym wymaganiom należy więc dokonać analizy odnowionych obrzędów, aby zauważyć nowe perspektywy rodzinnej celebracji i uczestniczenia w liturgii²⁷

Całe życie liturgiczne Kościoła koncentruje się wokół Ofiary eucharystycznej i sakramentów. Chrystus, „siedząc po prawicy Ojca” i rozlewając Ducha Świętego na swoje Ciało, którym jest Kościół, działa obecnie przez sakramenty ustanowione przez Niego w celu przekazywania łaski. Sakramenty są widzialnymi znakami (słowa i czynności), zrozumiałymi dla człowieka. Urzeczywistniają one skutecznie łaskę, którą oznaczają, za pośrednictwem działania Chrystusa i przez moc Ducha Świętego. Posłanie Ducha Świętego w liturgii Kościoła ma na celu przygotować zgromadzenie na spotkanie z Chrystusem; przypominać i ukazywać Chrystusa wierze zgromadzenia; uobecniać i spełniać zbawcze dzieło Chrystusa; swoją przekształcającą mocą sprawiać, by owocował dar komunii w Kościele. Sakramenty, będące „mocami, które wychodzą” z zawsze żywego i ożywiającego Ciała Chrystusa, oraz działaniami Ducha Świętego urzeczywistnianymi w Jego Ciele, którym jest Kościół, są „arcydzielami Bożymi” w nowym i wiecznym Przymierzu (KKK 1116). W liturgii Duch Święty jest wychowawcą wiary ludu Bożego, sprawcą „cudownych dzieł Bożych”, którymi są sakramenty Nowego Przymierza. Jest pragnieniem i dziełem Ducha w sercu Kościoła, abyśmy żyli życiem Chrystusa zmartwychwstałego. Gdy spotyka On w nas odpowiedź wiary, którą wzbudził, urzeczywistnia się prawdziwe współdziałanie; przez nie liturgia staje się wspólnym dziełem Ducha Świętego i Kościoła (KKK 1091). Kościół w ciągu wieków uznał, że wśród jego obrzędów liturgicznych jest siedem, które są we właściwym sensie sakramentami ustanowionymi przez Chrystusa.

III. SAKRAMENTY I LITURGIA KOŚCIOŁA DOMOWEGO

1. *Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego*

W odnowionej liturgii chrztu dorosłych szczególna odpowiedzialność została przypisana członkom rodziny, Kościołowi domowemu, w przygotowaniu

²⁷ P. D u f r e s n e. *Liturgia familiare*. Bologna 1977.

katechumenów (OChD. *Wprowadzenie ogólne* nr 7). Dotyczy to zwłaszcza ojca chrzestnego, który „jako przedstawiciel zarówno rodziny ochrzczonego, rozszerzonej w znaczeniu duchowym, jak i Kościoła ma wspierać rodziców w staraniu o to, by dziecko doszło do wyznania wiary i wyrażało ją życiem” (tamże nr 8)²⁸ W obrzędzie chrztu dzieci, z wyjątkiem okoliczności zagrożenia życia, kiedy to celebracja sakramentu może odbyć się w prywatnych domach (Kościele domowym), stale uwydatniana jest odpowiedzialność rodziców, gdy proszą o chrzest, a w przygotowaniu do niego podkreśla się konieczność uczestniczenia w sposób świadomy w odpowiednich czynnościach, które podkreślają obowiązek doprowadzenia dzieci w Kościele domowym do dojrzewania w wierze i do przyszłego uczestniczenia w sakramentach Eucharystii i bierzmowania²⁹ W ramach przygotowania do chrztu zalecana jest mała liturgia błogosławieństwa przez rodziców dziecka jeszcze nie ochrzczonego, jak również w dniach po chrzcie³⁰

Również obrzęd odnowionej liturgii bierzmowania potwierdza, że zadaniem rodziców w codziennym życiu w Kościele domowym jest wprowadzenie dzieci w życie chrześcijańskie i życie sakramentalne; rodzice winni mieć świadomość tego obowiązku, co wyrażają aktywnym udziałem w celebrowaniu sakramentów we wspólnocie Kościoła (nr 3). Jest nią przede wszystkim rodzina, czyli Kościół domowy, który reprezentuje lud Boży (nr 4). Przed udaniem się do kościoła w dniu samej uroczystości bierzmowania rodzice powinni udzielić swoim dzieciom błogosławieństwa na prowadzenie życia godnego uczniów Chrystusa³¹ Po liturgii sakramentu wypada w Kościele domowym urządzić rodzinną *agapę* po bierzmowaniu³²

Uchwalenie przez Sobór Watykański II Konstytucji o liturgii przyczyniło się do uwyrażenia specjalnej relacji, jaka istnieje między Eucharystią a małżeństwem, co znalazło wyraz w stwierdzeniu: „Zwyczajnie małżeństwo należy zawierać podczas Mszy świętej” (KL 78). „Eucharystia – potwierdza Jan Paweł II – jest samym źródłem małżeństwa chrześcijańskiego. [W niej] małżonkowie znajdują korzenie, z których wyrasta, stale odnawia się i nieustannie ożywia ich przymierze małżeńskie. W darze eucharystycznym miło-

²⁸ Z. N a r e c k i. *Chrzest święty w rodzinie. Uwagi pastoralno-ewangelizacyjne*. W: *Rytuał religijny* s. 179-200.

²⁹ P. G ó r a l c z y k. *Chrzest i pierwsza Komunia święta w rodzinie*. W: *Rytuał religijny* s. 63-78.

³⁰ N o w a k. *Zarys liturgii Kościoła domowego* s. 47-48.

³¹ J. W y s o c k i. *Rytuał rodzinny*. Wyd. 10 popr. Włocławek 1999 s. 481-483.

³² Tamże s. 487.

ści rodzina chrześcijańska znajduje podstawę i ducha ożywiającego jej «komunię» i jej «posłannictwo»” (FC 57). W dyrektorium o Mszy świętej z udziałem dzieci stwierdza się, że w formacji liturgicznej dzieci „bardzo duży udział ma chrześcijańska rodzina” (nr 10). „Uczestnictwo dzieci we Mszy św. razem z rodzicami i innymi członkami rodziny bardzo sprzyja pielęgnowaniu ducha chrześcijańskiego w rodzinach” (nr 16)³³

Instrukcja o Mszy świętej w małych grupach (1969) przewiduje celebrowanie Eucharystii w domu z odpowiednimi przystosowaniami, ustalonymi w dokumencie również i dla rodzin: spotkania rodzinne przy chorych lub starszych osobach, które nie wychodzą z domu i dlatego nigdy nie mogłyby uczestniczyć we Mszy świętej – w takich przypadkach dołączają się sąsiedzi i inni opiekujący się chorymi osobami (2e) – i w małych grupach zgromadzonych na czuwaniu przy zmarłym bądź też z powodu jakiejś szczególnej okazji religijnej (2f)³⁴

Dokument pastoralny Konferencji Episkopatu Włoch o „Wspólnocie i komunii w Kościele domowym” (1981) potwierdza, że „przy okolicznościach bardzo szczególnych może być przydatna jako pomoc pedagogiczna dla rozbudzenia świadomości wspólnoty rodzinnej forma celebracji Eucharystii domowej, jeśli nie stanie się ona podziałem Eucharystii wspólnoty parafialnej, lecz będzie impulsem do o wiele trwalszej wspólnoty, bardziej zróżnicowanej wśród różnych rodzin i różnorodnych postaw obecnych we wspólnocie parafialnej” (nr 28)³⁵

A. Bugnini, sekretarz Rady Wykonawczej Konstytucji o Świętej Liturgii, w swoich sprawozdaniach przypomina, że pod koniec Soboru Watykańskiego II upowszechnił się w wielu krajach zwyczaj odprawiania Eucharystii w domach prywatnych. Ta forma liturgii domowej w wielu miejscach przyjmowała się z zaskakującą szybkością, ale też nawiązywała do istniejącej już praktyki przedsoborowej w Wielkiej Brytanii, USA, Australii, Francji³⁶

W grupach odnowy religijnej Kościoła i w Kościołach domowych, zorganizowanych w granicach struktury parafialnej, można słusznie oczekiwać liturgii

³³ A. G ó r s k a. *Pierwsza Komunia święta w rodzinie*. W: *Rytuał religijny* s. 211-218; K. W o j a c z e k. *Rytuał pierwszej Komunii świętej w rodzinie*. W: tamże s. 201-210; J. A u g u s t y n. *Eucharystia w życiu małżeńskim*. „Horyzonty Wiary” 13:1992 s. 5-20.

³⁴ *Instrukcja dotycząca odprawiania Mszy świętej dla grup specjalnych*. W: *To czynicie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*. Oprac. J. Miazek. Warszawa 1987 s. 213-218.

³⁵ S a r t o r e. *Famiglia chiesa domestica* s. 530.

³⁶ P. J. C o r d e s. *Czynne uczestnictwo w Eucharystii. Sprawowanie Eucharystii w małych grupach*. Przeł. J. W. Ryczek. Warszawa 1998 s. 13.

bardziej domowej³⁷ Grupy te bowiem szukają wspólnotowych związków na płaszczyźnie bardziej ludzkiej, gdzie może być mowa o prawdziwych stosunkach interpersonalnych. Natura takich zebrań jest mniej formalna, bardziej swobodna, co nie wyklucza ich prawdziwie religijnego charakteru. Tworzy je pragnienie prawdziwej wspólnoty i prawdziwego doświadczenia religijnego. Są to grupy o słabo rozwiniętej strukturze, *de facto* bez formalnego przewodnictwa, płynne, szukające mniej sformalizowanych, a bardziej osobistych, intymnych i bezpośrednich praktyk liturgicznych. Jest to tylko transponowanie wielkiego Kościoła parafialnego na zwyczajne mieszkanie danej rodziny, Kościół domowy.

2. Sakramenty uzdrowienia

Rodzina, Kościół domowy, jest miejscem przygotowania dzieci i rodziców do celebracji sakramentu pokuty. Dzieje się to przez rachunek sumienia w ramach modlitwy wieczornej, tzw. wieczór pokutny³⁸, nabożeństwo pokutne. Ci, którzy przystępują do sakramentu pokuty, otrzymują od miłosierdzia Bożego przebaczenie zniewagi wyrządzonej Bogu i równocześnie dostępują pojednania z Kościołem, któremu grzesząc zadali ranę, a który przyczynia się do ich nawrócenia miłością, przykładem i modlitwą. Sakrament pokuty jest nazywany sakramentem nawrócenia, bo urzeczywistnia w sposób sakramentalny wezwanie Jezusa do nawrócenia, pokazuje drogę powrotu do Ojca, od którego człowiek oddalił się przez grzech. Nazywa się go sakramentem pokuty, gdyż ukazuje osobistą i eklezjalną drogę nawrócenia, skruchy i zadośćuczynienia ze strony grzesznego chrześcijanina. Nazywa się go sakramentem spowiedzi, ponieważ oskarżenie – spowiedź z grzechów przed kapłanem – jest istotnym elementem sakramentu. Jest też wyznaniem, uznaniem i uwielbieniem świętości Boga oraz Jego miłosierdzia wobec grzesznego człowieka. Jest sakramentem przebaczenia, gdyż przez sakramentalne rozgrzeszenie wypowiedziane słowami kapłana Bóg udziela penitentowi „przebaczenia i pokoju”

Wymiar wspólnotowy grzechu i pojednania uwydatnia nowy obrzęd pokuty i pojednania (nr 5). Trzeba w tym miejscu podkreślić wielkie znaczenie tego wymiaru dla rodziny. Tę istotną perspektywę podejmuje Jan Paweł II: „Sprawowanie tego sakramentu nabiera szczególnego znaczenia dla życia rodzinnego: odkrycie w duchu wiary tego, jak grzech sprzeciwia się nie tylko przy-

³⁷ P. K u p f e r. *Messe im kleinen Kreis im gemeindlicher Praxis*. W: *Hauseucharistie*. Hrsg. H. Reifenberg. München 1973 s. 60-85.

³⁸ W y s o c k i. *Rytuał rodzinny* s. 502.

mierzu z Bogiem, ale i przymierzu małżeńskiemu oraz komunii rodzinnej, prowadzi małżonków i wszystkich członków rodziny do spotkania Boga, «bogatego w miłosierdzie», który rozszerzając swą miłość potężniejszą niż grzech, odbudowuje i udoskonala przymierze małżeńskie i komunię rodzinną» (FC 58). Odzwierciedleniem tego w liturgii Kościoła domowego może być urządzenie po spowiedzi rodzinnej *agapy* – dziękczynienia za dar pojednania³⁹

Kolejny obrzęd – liturgia sakramentu namaszczenia, duszpasterskiej troski o chorych, podkreśla, że obowiązek służby miłosierdzia okazanego chorym „tak przez walkę z chorobą i spełnianie uczynków miłości względem chorych [...] mają krewni i wszyscy, którzy z jakiegokolwiek tytułu się nimi opiekują...” (nr 33-34). Z drugiej strony za swój szczególny obowiązek powinni uważać uczestniczenie w sprawowaniu sakramentów przeznaczonych dla chorych. Sakramenty te, podobnie jak i inne, mają charakter wspólnotowy. Obrzęd namaszczenia, zwyczajnie celebrowany w domu, z pełnym miłości uczestnictwem członków rodziny, należy postrzegać jako wsparcie wspólnoty Kościoła domowego w towarzystwie chorym.

Obrzęd pogrzebu zmarłych przewiduje m.in. „czuwanie w domu zmarłego” Podczas tego obrzędu zanoszą się modlitwy za członków rodziny pogrążonych w żałobie. Gdy także właściwy obrzęd żałobny ma miejsce w domu zmarłego, celebrowany jest przy serdecznej uwadze i nastawieniu modlitewnym członków rodziny. W uwagach wstępnych do obrzędu pogrzebu podkreśla się: „W przygotowaniu i urządzeniu obrzędów pogrzebowych niech kapłani z wielką delikatnością potraktują osobę każdego zmarłego i okoliczności jego śmierci oraz żałobę rodziny i potrzeby chrześcijańskiego życia” (nr 18).

3. Sakramenty w służbie komunii

Aspekt Kościoła domowego w obrzędzie święceń biskupa, prezbiterów i diakonów podkreślony jest we wskazaniu, że wyświęceni udzielają Komunii świętej pod dwiema postaciami swoim rodzinom (nr 9-10, 96, 169, 215). W uwagach wstępnych włoskiego wydania Księgi święceń (1979) potwierdza się, że diakoni stali się znakiem Kościoła domowego i promocji zmysłu wspólnotowego, rodzinnego ducha ludu Bożego. Są oni powołani do ożywienia ewangelicznego i charytatywnego małych grup, w dzielnicy, w domach, oraz przewodniczenia różnorodnym wspólnotom domowym (IV 3)⁴⁰ W pro-

³⁹ Tamże s. 505-508.

⁴⁰ S a r t o r e. *Familia, chiesa domestica* s. 530-531.

gramie liturgii domowej związanej z prymicjami przewidziane jest błogosławieństwo rodziców prymicjanta⁴¹

Chrześcijańskie małżeństwo mężczyzny i kobiety jest w świetle historii zbawienia aktualizacją w czasie Kościoła i w życiu małżonków głównego, przedziwnego wydarzenia tej historii, jakim jest Przymierze. Sakramentu małżeństwa udzielają sobie wzajemnie narzeczeni poprzez publiczne wyrażenie zgody na wzajemne oddanie się w wiernej miłości aż do śmierci, kapłan zaś przyjmuje tę zgodę w imieniu Kościoła i udziela małżonkom kościelnego błogosławieństwa. Małżonkowie, uświęceni przez sakrament, winni podtrzymywać i umacniać swoje małżeństwo przez wzajemne oddanie i niepodzielną miłość, która wypływa z Boskiego źródła miłości. Przez rodzenie i wychowanie dzieci małżonkowie współpracują z miłością Boga Ojca, Stwórcy i Zbawiciela, „który przez nich wciąż powiększa i wzbogaca swoją rodzinę”

Obrzęd sakramentu małżeństwa oparty jest na komunii osób i wyraża umowę ślubną zawartą między małżonkami, czyniąc z niej „symbol jedności Chrystusa z Kościołem” Sakrament ten „daje małżonkom błogosławieństwo pochodzące od Boga” i skierowane jest do pierwszej, podstawowej wspólnoty ludzkiej – rodziny (nr 35). W liturgii sakramentu małżeństwa modlitwa stale odnosi się w przyszłej perspektywie do rodziny, która powstaje i tworzy się na fundamencie wspólnoty życia, będącej powołaniem Kościoła w świecie. Dom rodzinny zaś nazywany jest „Kościołem domowym”, wspólnotą łaski i modlitwy, szkołą cnót ludzkich i miłości chrześcijańskiej. Liturgia Kościoła domowego w odniesieniu do małżeństwa jest bardzo bogata, obejmuje przygotowanie do małżeństwa, jak i życie małżeńskie, np. zaręczyny⁴², obrzędy błogosławieństwa rodziców przed ślubem⁴³, błogosławieństwo stołu sprawowane po raz pierwszy przez małżonków⁴⁴, jubileusze⁴⁵

IV KOŚCIÓŁ DOMOWY PODMIOTEM CELEBRACJI LITURGII GODZIN

Papież Paweł VI w adhortacji *Marialis cultus* uczy, że stosownie do wytycznych podanych przez Sobór Watykański II rodzinę zalicza się słusznie do

⁴¹ W y s o c k i. *Rytuał rodzinny* s. 517-518.

⁴² W. N o w a k. *Obrzędy błogosławieństw związanych z życiem w małżeństwie (zaręczyny i jubileusze)*. „Roczniki Teologiczne” 45:1998) z. 8 s. 299-310.

⁴³ W y s o c k i. *Rytuał rodzinny* s. 531-533.

⁴⁴ *Błogosławieństwo stołu*. Oprac. M. Marczewski. Lublin 1999.

⁴⁵ Por. przypis 42.

tych wspólnot, którym przystoi wspólne odprawianie Liturgii Godzin: „Jest rzeczą pożyteczną [...] by rodzina, jakby domowy przybytek Kościoła, nie tylko zanosila do Boga wspólne modlitwy, lecz odmawiała również wedle możliwości pewne części Liturgii Godzin, by przez to ściślej włączyć się w Kościół” (nr 52). W związku z tym należy podejmować stosowne inicjatywy pastoralne, by tak wyrażna norma działania w coraz większej mierze i z radością była praktykowana w rodzinach chrześcijańskich. Sobór Watykański II zachęca ludzi świeckich gromadzących się z różnych powodów, apostołskich lub innych, do wypełnienia obowiązku wspólnej modlitwy Kościoła przez odmówienie choćby części Liturgii Godzin. Wypada bowiem, by w tych okolicznościach także przyzwyczajali się do czczenia Boga w duchu i prawdzie, a to przede wszystkim przez czynność liturgiczną⁴⁶ Takie doświadczenie będzie pouczeniem, że przez kult publiczny i modlitwę dosięgają wszystkich ludzi i we właściwym sobie stopniu mogą się przyczynić do zbawienia całego świata (DWCH 2; DA 16). Jej celem jest uświęcenie dnia i ludzkiej działalności, przygotowanie do owocnego sprawowania Eucharystii, ożywianie odpowiedniego usposobienia, jak wiara, nadzieja, miłość, pobożność i duch ofiary.

Jezus żądał od swoich uczniów ustawicznej modlitwy. To polecenie Jezusa potwierdzone zostało m.in. we wskazaniach zawartych w *Didache*, a na jego zachowanie nalegają też Ojcowie Kościoła: Klemens Rzymski (I wiek), Klemens z Aleksandrii († ok. 215), Tertulian († po 220), Cyprian († ok. 258) i Hipolit Rzymski († ok. 215).

V LITURGIA KOŚCIOŁA DOMOWEGO W PERSPEKTYWIE FORM RELIGIJNOŚCI LUDOWEJ O CHARAKTERZE RODZINNYM

1. Błogosławieństwa

W liturgicznej perspektywie rodziny nie można się zdystansować od błogosławieństw jako czynności Kościoła, w których Bóg jest uwielbiany za dobrodziejstwa i łaski, a jego zbawienie wzywane jest dla ludzi. Niektóre z tych czynności zarezerwowane są dla ludzi świeckich. Wiele z nich, w tradycyjnych lub nowych formach, ma charakter rodzinny. Dotyczy to błogosławieństw przy stole, błogosławieństw dzieci przed udaniem się na wypoczynek czy życzeń

⁴⁶ *Liturgia Godzin dla osób świeckich. Modlitwa codzienna Kościoła domowego*. Oprac. W. Nowak. Olsztyn 2000 s. 5 (Słowo wstępne Józefa Kardynała Glempa, Prymasa Polski).

noworocznych. Kościół w Niemczech w Księdze błogosławieństw, w drugiej jej części, zawarł „Błogosławieństwa w życiu rodziny” z jasną świadomością tego, że wprowadzenie tych błogosławieństw do oficjalnej księgi liturgicznej, zwłaszcza tych, które odnoszą się do zwyczajów rodzinnych, należy do części składowych liturgii Kościoła, a Kościoła domowego w szczególności⁴⁷

Rodzina chrześcijańska jest włączona w Kościół przez sakrament małżeństwa, z którego wyrasta i z którego czerpie pokarm, a także uzdalnia rodzinę do dialogu z Bogiem przez życie sakramentalne, ofiarę życia, błogosławieństwa, modlitwę. Małżonkowie chrześcijańscy przeto uczestniczą w tajemnicy zjednoczenia Chrystusa z Kościołem, a przez to stają się wspólnotą, którą Sobór Watykański II nazywa Kościołem domowym (KK 11). Papież Jan Paweł II, mówiąc o liturgii w rodzinie, stwierdza: „Jak z sakramentu wypływa dar i zobowiązanie małżonków, ażeby co dzień żyli otrzymanym uświęceniem, tak też z tego sakramentu pochodzą łaska i moralny obowiązek przemiany całego ich życia w nieustanną ofiarę duchową” (FC 57). To powiązanie rodziny chrześcijańskiej, Kościoła domowego, z ofiarą duchową, z liturgią Kościoła jest obecnie coraz szersze, a szczególnie w zakresie błogosławieństw celebrowanych w rodzinie. Z jednej strony bowiem liturgia tworzy małżeństwo, kształtuje jego miłość, umacnia jego jedność poprzez wspólne uczestnictwo rodzinne w życiu eucharystycznym i sakramentalnym lokalnego Kościoła parafialnego, z drugiej zaś strony przygotowuje do pełnego udziału w liturgii poprzez krzewienie liturgii domowej. Odnowa liturgiczna, wychodząc naprzeciw potrzebom liturgii Kościoła domowego, zaowocowała w 1984 r. wydaniem specjalnej księgi liturgicznej zawierającej obrzędy błogosławieństw⁴⁸, z których duża część powinna być sprawowana w rodzinie i przez małżonków⁴⁹ Rodzina, czyli Kościół domowy, staje się ponownie

⁴⁷ D. S a r t o r e. *Il nuovo Benedizionale tedesco*. „Rivista di Pastorale Liturgica” 113:1982 s. 31-39; A. Z i e g e r t. *Familiengottesdienste. Ein Erfahrungsbericht*. „Leben in Christlichpädagogische Blätter” 91:1978 s. 379-383.

⁴⁸ *De Benedictionibus. Rituale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Joannis Pauli II promulgatum. Editio Typica*. Typis Polyglottis Vaticanis 1984; *Obrzędy Błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. T. 1-2. Katowice 1994 (= OB); zob. także: J. J. K o p e ć, *Kształtowanie się obrzędów błogosławieństw na przestrzeni dziejów*. „Liturgia Sacra” 3-4:1995 s. 53-79.

⁴⁹ W. N o w a k. *Odnowiona liturgia błogosławieństw celebrowanych w „Kościele domowym”*. „Communio” Międzynarodowy Przegląd Teologiczny 6:1987 nr 42 (7) s. 107-118; t e n ż e. *Świeccy jako szafarze liturgii błogosławieństw celebrowanych w Kościele domowym*. „Warmińskie Wiadomości Archidiecezjalne” 4:1993 s. 107-115; t e n ż e. *Kościół domowy nową przestrzenią sakralną celebrowania błogosławieństw związanych z życiem rodzinnym*. W: *W służbie wartościom*. Red. R. Kamiński i in. Kielce 1999 s. 413-427.

nową przestrzenią sakralną dla celebrowania błogosławieństw⁵⁰ *Katechizm Kościoła Katolickiego* uczy, że „kult Nowego Przymierza «w Duchu i prawdzie» (J 4, 24) nie jest związany z jakimś określonym miejscem na zasadzie wyłączności. Cała ziemia jest święta i powierzona ludziom. Gdy wierni gromadzą się w jakimś miejscu, są «żywymi kamieniami», zebranych w celu «budowania duchowej świątyni» (1 P 2, 4-5). Ciało Chrystusa Zmartwychwstałego jest duchową świątynią, z której tryska źródło wody żywej. Wszczępieni w Chrystusa przez Ducha Świętego, «jesteśmy świątynią Boga żywego» (2 Kor 6, 16)” (KKK 1179-1180).

Wprowadzenie teologiczne i pastoralne do *Obrzędów błogosławieństw* mówi o duszpasterskim spojrzeniu na błogosławieństwa. Błogosławieństwa przygotowują do Eucharystii i innych sakramentów oraz przedłużają to, co się w nich dokonuje. Wskazują na udział w kapłaństwie Chrystusa, uczą wdzięczności, są narzędziem ewangelizacji, czynią liturgię bliższą życiu, są uznaniem dobra świata stworzonego i pozwalają przeżywać prawdę o Kościele domowym, a także formować różne grupy zawodowe.

Możliwość sprawowania błogosławieństw przez różnych szafarzy wyraża prawdę o różnym stopniu udziału w kapłaństwie Chrystusa. Sprawowanie niektórych błogosławieństw przez osoby świeckie podkreśla prawdę o kapłaństwie wspólnym, posiadany na mocy chrztu i bierzmowania, a zobowiązujących do składania Bogu duchowych ofiar oraz do głoszenia Jego wielkich spraw. Obrzędy błogosławieństw są promocją kapłaństwa wypływającego z chrztu.

Posługa błogosławieństwa łączy się ze szczególną formą sprawowania kapłaństwa Chrystusa zgodnie z miejscem i urzędem właściwym każdemu członkowi ludu Bożego. [...] Wierni świeccy, mężczyźni i kobiety, na mocy wspólnego kapłaństwa, które otrzymują w sakramencie chrztu i bierzmowania, czy to dzięki własnym uprawnieniom (jako rodzice wobec dzieci), czy to wykonując posługę nadzwyczajną lub szczególne zadanie w Kościele jako zakonnicy albo katecheci w niektórych krajach, na podstawie zarządzenia miejscowego ordynariusza, o ile znane jest ich należyte przygotowanie duszpasterskie i roztropność w wykonywaniu własnego zadania apostołskiego, mogą sprawować niektóre błogosławieństwa, z zastosowaniem czynności i formuł dla nich przewidzianych, zgodnie z przepisami podanymi w każdym obrzędzie błogosławieństwa. Gdy zaś obecny jest kapłan lub diakon, jemu przysługuje prawo przewodniczenia obrzędowi (nr 18).

⁵⁰ H. J. K l a u c k. *Wczesnochrześcijańska wspólnota kościelna*. Przeł. S. Jopek. Kraków 1995 s. 30-39.

We Mszy świętej kapłan wypowiada na początku prefacji słowa: „Zaprawdę godne to i sprawiedliwe, słuszne i zbawienne, abyśmy zawsze i wszędzie składali dziękczynienie”. Sprawowanie błogosławieństw jest składaniem dziękczynienia Bogu. To jakieś przedłużenie dziękczynienia składanego w czasie Mszy świętej. We wprowadzeniu teologicznym i pastoralnym do *Obrzędów błogosławieństw* czytamy: „Zawsze i wszędzie nadarza się więc sposobność do uwielbienia Boga przez Chrystusa w Duchu Świętym, do wzywania Go i do okazywania Mu wdzięczności” W każdym błogosławieństwie jest zawarty jakiś motyw dziękczynienia. W piątej części Księgi znajduje się także specjalny obrzęd błogosławieństwa z okazji dziękczynienia za otrzymane dobrodziejstwa. We wprowadzeniu do tego obrzędu czytamy:

Pragnąc na całe życie rozszerzyć łaskę płynącą ze sprawowania Eucharystii, chrześcijanie starają się zawsze trwać w dziękczynieniu. Bóg zaś swoimi darami nieustannie pobudza do wdzięczności. Wierni winni wyrażać zwłaszcza w tych okolicznościach, w których Bóg udziela im szczególnych dobrodziejstw. Wypada, aby gromadzili się wtedy na wspólne uwielbienie i dziękczynienie (nr 1226).

Okazją do dziękczynienia w Kościele domowym mogą być: rocznica urodzin czy chrztu, szczęśliwie zakończona podróż, ukończona praca, zdany egzamin, dobrze przebyta operacja.

Liturgię błogosławieństw sprawuje się dla oddania czci Bogu i uświęcenia różnych sytuacji w życiu człowieka i rodziny. Ta liturgia ma również cel ewangelizacyjny. Samo sprawowanie błogosławieństw i pouczenie przekazane z tej okazji winno być ukazywaniem Kościołowi domowemu, że Eucharystia jest „źródłem i szczytem całej ewangelizacji” (DK 5).

Błogosławieństwa pozwalają ściślej łączyć liturgię z codziennym życiem chrześcijanina, włączając wielość wydarzeń i okoliczności życia ludzkiego na łonie rodziny, czyli Kościoła domowego, i w życiu publicznym w liturgię. Wywołują radość i wdzięczność, prośbę i poczucie bezpieczeństwa, poczucie łączności z innymi i zaufanie. Błogosławieństwa przyczyniają się do ucłowieczenia liturgii i do uchrześcijaniania życia także w Kościele domowym.

Odnowiona liturgia błogosławieństw po raz pierwszy zawiera szereg błogosławieństw odprawianych w rodzinie, które mogą być sprawowane również przez członków rodziny. W odnowie posoborowej podkreśla się, że rodzina jest Kościołem domowym. Ten domowy Kościół ma być miejscem kształtowania żywej wiary, nadziei i miłości. Jeżeli wiara w rodzinie ma być żywa, potrzebuje zewnętrznych znaków, a są nimi m.in. błogosławieństwa.

Dla chrześcijan „przestrzenią sakralną” do sprawowania kultu Boga nie jest materialny budynek kultyczny, lecz ożywiona wiarą i miłością wspólnota wyznawców Chrystusa (Rz 8, 9), wspólnota żyjącego Boga (1 Kor 3, 16). Obecność Boga związana z Duchem Świętym jest sakralną przestrzenią kultu Boga w „Duchu i prawdzie” (J 4, 24).

Do udzielania błogosławieństw w rodzinie nie potrzeba specjalnego zezwolenia Kościoła, gdyż sam sakrament chrztu i małżeństwa upoważnia rodziców do przewodniczenia liturgii domowej, do błogosławienia siebie, swoich dzieci, domowników, do przeżywania przy swoim domowym stole-ołtarzu liturgicznych, zbawczych wydarzeń roku kościelnego i okoliczności życia. W związku z tym rodzi się pragnienie, aby wyselekcjonować z niego te błogosławieństwa, które łączą się z życiem rodzinnym, i w tym zakresie dać go do rąk rodzinom chrześcijańskim w Polsce. Stanie się on wspaniałą szansą duszpaństwa rodzin w Polsce, w którym odczuwa się wielkie zapotrzebowanie na tego rodzaju celebracje. Błogosławieństwa celebrowane w rodzinie pomogą jej spełnić niezastąpioną funkcję komunijną, czyli wychowawczą, o której mówi papież Jan Paweł II w adhortacji *Familiaris consortio*.

Odnowiona liturgia błogosławieństw celebrowanych w rodzinie wskazuje, że liturgia rodzinna to misterium Kościoła przeżywane w rodzinie jako przedłużenie i rozwój duchowy małżeństwa. Św. Paweł w zakończeniu Listu do Koryntian przesyła mieszkańcom miasta pozdrowienie od małżonków Akwila i Pryscyli oraz od zbierającego się w ich domu Kościoła (1 Kor 16, 19). Rodzice chrześcijańscy poprzez sakrament chrztu i bierzmowania uczestniczą w powszechnym kapłaństwie, w kapłaństwie powszechnym Chrystusa, a przez sakrament małżeństwa otrzymują misję wykonywania tej funkcji kapłańskiej w Kościele domowym.

2. Nabożeństwa i modlitwa w Kościele domowym

Problem nabożeństw w życiu Kościoła domowego dotyczy niektórych form religijności ludowej o charakterze rodzinnym, zwłaszcza tych które mają ścisły związek z rokiem liturgicznym, a także z różnymi formami modlitwy rodzinnej, inspirowanej lekturą biblijną⁵¹.

⁵¹ W y s o c k i. *Rytuał rodzinny* s. 95, 100, 107-112, 185, 236, 290, 298-302, 390; *Liturgia Bożego Narodzenia*. W: *Nabożeństwa i Błogosławieństwa Kościoła domowego*. Oprac. W. Nowak s. 128-161; *Liturgia Świętego Triduum Paschalne*. *Nabożeństwa i Błogosławieństwa Kościoła domowego* s. 193-237, 239-264.

Reforma liturgiczna podała ogólne zasady także dla tych nabożeństw – mają być one sprawowane w zgodzie ze świętą liturgią (KL 13). Niektóre z nich należą tradycyjnie do religijnego życia rodziny⁵² Papież Paweł VI w adhortacji *Marialis cultus*, mówiąc o różańcu odmawianym w rodzinie, „[...] wyrosłym na wiekuistym pniu liturgii chrześcijańskiej”, stwierdza, że „nie jest trudno zrozumieć, w jaki sposób różaniec jest pobożną praktyką, która bierze początek od świętej liturgii, i która – jeśli jest spełniana zgodnie ze swoim pierwotnym duchem – z natury swej prowadzi ku liturgii, chociaż jej próg nie zostaje przekroczony” (MC 48). Kościół od dawna gorąco zaleca odmawianie różańca maryjnego w rodzinie. Zachętę tę ponawia w adhortacji *Familiaris consortio* Jan Paweł II. Modlitwa różańcowa i cała pobożność maryjna stanowi bowiem, jak zaznacza Papież, uprzywilejowany środek zasilania komunii miłości w rodzinie i rozwijania duchowości małżeńskiej i rodzinnej, gdyż Najświętsza Maryja Panna jest w szczególności Matką chrześcijańskiej rodziny jako Kościoła domowego (FC 61).

Modlitwa rodzinna wyrasta i czerpie swą treść z samego życia rodzinnego, w którym przeplatają się ze sobą „radości i bóle, nadzieje i smutki, wyjazdy, rozłąki i powroty, dokonywanie ważnych i trudnych wyborów, śmierć drogich osób i inne” (FC 59), dające impuls do modlitwy do wspólnego Ojca, który jest w niebie. Zresztą sama godność i odpowiedzialność rodziny chrześcijańskiej jako Kościoła domowego mogą być przeżywane jedynie dzięki stałej pomocy Bożej, której Pan Bóg zawsze udziela proszącym o nią z pokorą i ufnością (por. FC 59). W związku z tym rodzice chrześcijańscy mają obowiązek wprowadzać swe dzieci w życie modlitwy (FC 60; DWCH 36). Czynią to zaś przede wszystkim przez osobisty przykład⁵³ Modląc się zatem wspólnie z dziećmi, zwłaszcza rano i wieczorem, oraz sprawując w ten sposób swe królewskie kapłaństwo, rodzice zstępują niejako w głąb ich serc i odciskają w nich ślady, których nie zdołają zatrzeć późniejsze wydarzenia życiowe (FC 60). Owa wspólna modlitwa Kościoła domowego wprowadza członków rodziny także w modlitwę liturgiczną Kościoła, tj. do uczestnictwa w Najświętszej Ofierze, zwłaszcza niedzielnej i świątecznej, oraz w innych sakramentach, a także obchodach okresów i świąt roku liturgicznego.

W sensie bardziej ogólnym pogłębienie pojęcia Kościoła i samej modlitwy chrześcijańskiej uwydatniło wymóg, który się rozprzestrzeniła, odnawiając

⁵² *Liturgia Bożego Narodzenia*. W: *Nabożeństwa i błogostawieństwa Kościoła domowego* s. 128-161.

⁵³ Z. W i t. *Kult i modlitwa*. W: *Katechizm Kościoła Katolickiego. Wprowadzenie*. Lublin 1995 s. 145: Kościół domowy jest pierwszym miejscem formacji codziennej modlitwy.

przy tym tradycyjną praktykę religijną – autentyczne praktykowanie modlitwy rodzinnej, „będącą formą pośrednią pomiędzy modlitwą wspólnotową kultu publicznego a modlitwą prywatną”⁵⁴ Sobór Watykański II przedstawił wspólną modlitwę jako niezbywalny moment życia rodziny, która jest pojmowana jako Kościół: „Rodzina jako taka otrzymała od Boga posłannictwo, by stać się pierwszą i żywotną komórką społeczeństwa. Wypełni ona to posłannictwo, jeżeli przez wzajemną miłość swych członków i przez modlitwę wspólnie zanoszoną do Boga okaże się niejako domowym sanktuarium Kościoła” (DA 11). Papież Paweł VI zwracał uwagę na potrzebę przywrócenia rodzinie teologicznego miana Kościoła domowego: „Kiedy się odzyskuje teologiczne pojęcie rodziny jako domowego Kościoła, konsekwentnie trzeba ze wszystkich sił starać się o to, by w rodzinie rzeczywiście została przywrócona praktyka wspólnej modlitwy” (MC 52).

Formy religijności ludowej o charakterze rodzinnym winny być również ożywione duchem liturgii, szczególnie w relacji do roku liturgicznego, a w ogóle do różnych zwrotów modlitwy rodzinnej, inspirowanej lekturą słowa Bożego.

W Kościele domowym szczególnie winno pamiętać się o miesiącach poświęconych Matce Bożej i Sercu Jezusowemu. Wspólne odmawianie litanii w rodzinie, uczestnictwo w nabożeństwie majowym, a w październiku w nabożeństwie różańcowym łączy i otwiera Kościół domowy na Boga. Udział w nabożeństwie czerwcowym i w procesji eucharystycznej jest świadectwem wyboru Chrystusa jako wartości najwyższej.

Ważne miejsce zajmują też święta narodowe. Należy o nich przypominać, opowiadać i ukazywać ich znaczenie (np. 3 Maja – Uroczystość Królowej Polski, sierpień – rocznica Powstania Warszawskiego, 11 listopada – rocznica odzyskania niepodległości...). Tak przeżywany czas zwykły roku liturgicznego stanie się dla wszystkich członków rodziny czasem wzrastania w łasce Bożej.

3. Czytanie Pisma świętego w Kościele domowym

Lektura Pisma świętego towarzyszyła modlitwie tak w judaizmie, jak też od początku w chrześcijaństwie. Teksty biblijne były nie tylko lekturą-po-

⁵⁴ B. Fischer. *La prière ecclésiale et familiale dans le christianisme ancien*. „La Maison Dieu” 1979 nr 116 s. 41-58.

uczeniem, lecz także medytacją, śpiewem, aklamacją, formułami wyznania wiary. W ten sposób lektura Pisma świętego łączyła się z modlitwą⁵⁵

Charakter aklamacyjny i medytacyjny przyjęły liryczne części Pisma świętego – psalmy i kantyki tak Starego, jak i Nowego Testamentu. Św. Paweł łączył z sobą elementy lektury i medytacji, gdy pisał: „Słowo Boże niech w was przebywa z całym swym bogactwem: z wszelką mądrością nauczajcie i napominajcie samych siebie przez psalmy, hymny pełne ducha” (Kol 3, 16; por. Ef 5, 19). Powiązanie czytania i medytacji tekstów biblijnych znalazło swój wyraz w tradycji liturgicznej Kościoła tak wschodniego, jak i zachodniego⁵⁶

W starożytności chrześcijańskiej bardzo rozpowszechnione było prywatne czytanie Pisma świętego. Pismem świętym zajmowały się w sferach intelektualnych także kobiety, czego świadectwem są liczne listy św. Hieronima⁵⁷ Św. Cezary, biskup Arles, zachęca gorąco do czytania Pisma świętego rolników w Galii. A ponieważ byli to przeważnie nie umiejący czytać, przeto zachęca ich do słuchania Pisma świętego w grupach, w których jeden czyta, a inni słuchają. Co więcej – nakłania do pamięciowego opanowania pewnych fragmentów biblijnych, jak np. psalmów. Orygenes nazywał czytanie Pisma świętego pokarmem ducha. Podobnie, dla duchowego pożytku, do domowego czytania Pisma świętego zachęcał św. Jan Chryzostom. Św. Atanazy zaś mówi: „W nocy i za dnia niech słowo Boże nie schodzi z ust twoich, a głównym twoim zajęciem niech będzie rozważanie Pisma świętego. Miej psalterz i naucz się psalmów. Wschodzące słońce niech widzi książkę w rękach twoich”⁵⁸

Podobne pouczenia znajdujemy u mnichów-hezachystów palestyńskich z VI wieku: „Kiedy zabierzesz się do czytania i dostrzeżesz skrucę w sercu swoim, czytaj, ile tylko możesz [...] Jeżeli ktoś jest sam, powinien modlić się słowami psalmów, modlić się ustami i sercem. Jeżeli zaś znajdziesz się z innymi na rynku, nie potrzeba ustami mówić psalmów, lecz samą myślą”⁵⁹ Św. Izydor z Sewilli (VII wiek) łączy modlitwę z czytaniem duchowym: „Modlitwa nas oczyszcza, a czytanie duchowne poucza [...] Wszelki postęp duchowy uzależniony jest od czytania i rozmyślania”⁶⁰

⁵⁵ Por. J. C h m i e l. *Czytanie Pisma świętego jako modlitwa*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 31:1978 nr 1, s. 22-27.

⁵⁶ Por. A. M ł o t e k. *Pismo Święte w życiu pierwszych chrześcijan*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 30:1977 s. 310-323.

⁵⁷ Y C h a u f f i n. *Święty Hieronim*. Przeł. B. Durbajło. Warszawa 1977 s. 296.

⁵⁸ A. B o b e r. *Antologia patrystyczna*. Kraków 1966 s. 121.

⁵⁹ C h a u f f i n. *Święty Hieronim* s. 296.

⁶⁰ Tamże s. 343

Sobór Watykański II łączy studium Pisma świętego z duchem i praktyką modlitwy. Lektura dokumentów soborowych wskazuje na teksty najbardziej charakterystyczne: „Niech alumni uczą się żyć według wzoru Ewangelii, umacniać się w wierze, nadziei i miłości, aby praktyką tych cnót wyrobili sobie ducha modlitwy” (DKF 8). „Niech się nauczą szukać Chrystusa w wiernym rozważaniu słowa Bożego” (tamże). „Członkowie instytutów [zakonnych] powinni z nieustanną pilnością, w oparciu o autentyczne źródła duchowości chrześcijańskiej, pielęgnować ducha modlitwy i samą modlitwę. Przede wszystkim zaś niech codziennie mają pod ręką Pismo święte, aby przez czytanie i rozważanie Bożych Pism nabyli wzniosłości poznania Jezusa Chrystusa” (DZ 6). „Chrześcijański styl życia braci [odłączonych] zasila się wiarą w Chrystusa, a krzepi łaską chrztu i słuchaniem słowa Bożego. Przejawia się zaś w osobistej modlitwie, w rozważaniu Pisma świętego” (ED 23). „Ponieważ Breviarz, jako publiczna modlitwa Kościoła, jest źródłem pobożności i zasileniem modlitwy osobistej, najusilniej zachęca się w Panu kapłanów [...] niech się starają o głębsze poznanie liturgii i Pisma świętego, a zwłaszcza psalmów” (KL 90). „Pismo święte ma doniosłe znaczenie w odprawianiu liturgii. Z niego bowiem wyjęte są czytania, które wyjaśnia się w homilii, oraz psalmy przeznaczone do śpiewu. Z niego czerpią swe natchnienie i swego ducha prośby, modlitwy i pieśni liturgiczne” (KL 24).

Życie modlitewne w rodzinie powinno więc obejmować lekturę duchowną, czytanie Pisma świętego⁶¹, rozważanie słowa Bożego⁶², przygotowanie przed przyjęciem sakramentów świętych, nabożeństwo do Najświętszego Serca Jezusa, różne postacie czci dla Matki Bożej, a także modlitwę przed i po posiłku oraz inne jeszcze praktyki.

Katechizm Kościoła Katolickiego uczy, że „Kościół usilnie i szczególnie zachęca wszystkich wiernych [...] by przez częste czytanie Pisma świętego nabywali «wzniosłego poznania Jezusa Chrystusa». Czytaniu Pisma świętego powinna towarzyszyć modlitwa, by nawiązywała się rozmowa między Bogiem a człowiekiem, gdyż «do Niego zwracamy się, gdy się modlimy, to Jego słuchamy, gdy czytamy Boskie wypowiedzi»” (KKK 2653).

⁶¹ A. S i c a r i. *Pismo święte jako fundament modlitwy chrześcijańskiej*. W: *Communio. Kolekcja 10: Duchowość chrześcijańska*. Poznań 1995 s. 343-351.

⁶² S. Ł a c h. *Pismo święte księgą rodzin katolickich*. „Homo Dei” 19:1950 s. 170-178; K. R o m a n i u k. *Małżeństwo i rodzina w Biblii*. Katowice 1981; J. K u d a s i e w i c z. *Modlitwa. Biblia. Wprowadzenie w lectio divina*. Kielce 2000; S. H a r ę z g a. *Biblia w Kościele*. Kraków 1998 s. 109-114; L. P a c o m i o. *Lectio Divina. Accostarsi alla Bibbia, leggere, meditare, pregare, contemplare, amare*. Casale Monferrato 1986 s. 52-58.

Czytanie Pisma świętego w rodzinie jest formą liturgii domowej, w czasie której dokonuje się spotkanie z Chrystusem. Biblia dla Kościoła domowego winna być źródłem wiary oraz szkołą modlitwy i moralności. Słowo Boże przemienia rodzinę we wspólnotę domową, a jej członkowie czerpią z niej siłę do chrześcijańskiego życia⁶³. Czytanie Pisma świętego w rodzinie może przybierać różne formy, najogólniej może to być czytanie bądź codzienne ciągle (*lectio continua*), bądź kursoryczne (np. cotygodniowe). Można rozpocząć czytanie Pisma świętego od Ewangelii św. Mateusza, a skończyć na ostatnich zdaniach Apokalipsy. Prawdopodobnie na początku będzie uchwycona tylko główna myśl. Samo jednak czytanie Pisma świętego będzie impulsem do rozmowy na tematy religijne, a napotkane w czasie tego czytania Pisma świętego wątpliwości i trudności mogą być bodźcem do pogłębiania wiedzy religijnej. W cotygodniowym czytaniu Pisma świętego, jako „słowo Boże na niedzielę”, za przedmiot lektury mogą służyć perykopy biblijne przewidziane na daną niedzielę lub święto. Po przeczytaniu tekstu biblijnego wskazane jest krótkie jego omówienie. Wszystko to będzie służyć dobremu przygotowaniu do udziału w Eucharystii niedzielnej czy świątecznej. Czytanie Pisma świętego i rozmowa biblijna stanowią ważny element liturgii domowej, która służy nie tylko budzeniu wiary, ale także ma przygotować do owocnego uczestnictwa w liturgii parafialnej. Dla wielu rodzin najlepszym czasem na czytanie Pisma świętego może okazać się pora wieczorna, związana z rytmem modlitwy wieczornej. Takie czytanie Pisma świętego i rozmowa biblijna może wówczas stanowić wprowadzenie do modlitwy wieczornej.

W rodzinach, w których są dzieci w wieku szkolnym, tekstem do wspólnej lektury może być Biblia szkolna, która zatraca wówczas charakter podręcznika szkolnego, a staje się księgą wiary i życia chrześcijańskiego dla dzieci i całej rodziny. Inicjatywa wspólnego czytania Pisma świętego z dziećmi, rozmowa na temat przeczytanego tekstu i szukanie sposobów realizacji Bożego słowa w życiu jest nie tylko najlepszą pomocą w nauce religii, ale także najpiękniejszą w ciągu dnia chwilą spotkania całej rodziny. Te formy czytania Pisma świętego w Kościele domowym, codzienne i kursoryczne, mogą być realizowane według różnych modeli i wedle uznania poszczególnych rodzin.

⁶³ B. R e n a r d. *Pismo św. w wychowaniu rodzinnym*. „Katecheta” 1961 nr 5 s. 117-19; R. K a m i ń s k i. *Biblia w życiu parafii i małych wspólnot*. W: *Biblia w nauczaniu chrześcijańskim*. Red. J. Kudasiewicz. Lublin 1991 s. 138-168; t e n ż e. *Metody czytania Pisma św. w Kościele domowym i małych grupach religijnych*. „Homo Dei” 69:1990 nr 2-4 s. 237-246.

VI. ROK LITURGICZNY A KOŚCIÓŁ DOMOWY

Coroczne celebrowanie misteriów Chrystusa zawsze pełniło w Kościele domowym zasadniczo funkcję pedagogiczną i duchową przez przygotowanie i rezonans, jaki mają w życiu rodzinnym różne aspekty i momenty roku liturgicznego. Trzeba przyznać, że reforma liturgiczna zbyt mało zatroszczyła się o ten wycinek, toteż za wielce aktualne uznać należy słowa Jana Pawła II: „Tak więc do rodziny chrześcijańskiej będzie należała troska o to, by również w domu obchodzić w formie stosownej dla jej członków okresy i święta roku liturgicznego” (FC 61).

Dzieło Boga Ojca jest treścią wszystkich celebracji w ciągu roku liturgicznego. Od Niego bowiem bierze początek historia zbawienia dokonanego w misterium Chrystusa. Misterium to jest upamiętniane i uobecnia się w każdym czasie dla wszystkich pokoleń. Kościół uważa za swój obowiązek obchodzić w czcigodnym wspomnieniu zbawcze dzieło swego Boskiego Oblubieńca przez cały rok w ustalonych dniach. Każdego tygodnia Kościół obchodzi pamiątkę Zmartwychwstania Pańskiego w dniu, który nazwał Pańskim, a raz w roku czci je także razem z Jego Błogosławioną Męką w swoje największe święto Wielkanoc, które jest „Świętem świąt”, „Uroczystością uroczystości” (por. KL 102).

Wychodząc od Triduum Paschalnego jakby od źródła światła, nowy czas Zmartwychwstania wypełnia swoją jasnością cały rok liturgiczny. Zbliżając się stopniowo, krok za krokiem, do źródła, rok zostaje przemieniony przez liturgię i staje się rokiem łaski Pana. Z biegiem roku Kościół odsłania całe misterium Chrystusa. W ten sposób obchodząc misteria Odkupienia, Kościół otwiera bogactwa zbawczych czynów swojego Pana, tak że one uobecniają się niejako w każdym czasie, aby wierni zetknęli się z nimi i dostąpili zbawienia (por. KL 102).

Rok liturgiczny przebiega zgodnie z trynitarnym dynamizmem zbawienia. Na pierwszym planie znajduje się Ojciec, ku któremu zmierza droga wielkopostnego nawrócenia (Okres Wielkiego Postu); następnie jawi się Chrystus, który wiedziony posłuszeństwem wobec Ojca doprowadził do pełni dzieło odkupienia (Triduum Paschalne i Okres Wielkanocy); dalej Duch Święty, który posłany przez Chrystusa jednoczy Kościół i prowadzi go do Ojca (Zesłanie Ducha Świętego i Okres Zwykły). Ogniwem łączącym jest Okres Adwentu – Narodzenia Pańskiego – Epifanii. W Okresie Adwentu Kościół przypomina nade wszystko inicjatywę Ojca, który „gdy nadeszła pełnia czasu, zesłał Syna swego, zrodzonego z niewiasty” (Ga 4, 4-5). Temat dwojakiemu przyjscia Chrystusa, nieustannie rozbrzmiewający echem w tekstach liturgicz-

nych Adwentu, pozwala dostrzec Ojca jako początek i cel zbawienia. Narodzenie Pańskie jest świętem chwały Boga. Kościół powtarza słowa aniołów: „Chwała Bogu na wysokościach” (Łk 2, 14). Chwała Boga, będąca znakiem Jego obecności, jest odtąd na ziemi. W cyklu roku ośrodkiem naszych celebracji jest Jezus Chrystus, który posłany przez Ojca na świat, do Ojca powrócił. My również, podążając śladami Chrystusa i prowadzeni przez Ducha Świętego, odbywamy drogę do Ojca. W tym wielkim powrocie do Boga, będącym jakby nowym Wyjściem, Jezus ukazuje się jako nowy Mojżesz, który pociąga za sobą cały Kościół, a nawet całą ludzkość, w wielkiej pielgrzymce do domu Ojca.

Obchodząc roczny cykl misteriów Chrystusa, Kościół święty ze szczególną miłością oddaje cześć Najświętszej Matce Bożej, Maryi, która nierozzerwalnym węzłem związana jest ze zbawczym dziełem swojego Syna. W Niej Kościół podziwia i wysławia wspaniały owoc Odkupienia i jakby w przeczystym obrazie z radością ogląda to, czym cały pragnie i spodziewa się być (por. KL 103). Kult ten różni się w sposób istotny od kultu uwielbienia, który oddawany jest Słowu Wcielonemu na równi z Ojcem i Duchem Świętym, i jak najbardziej sprzyja temu kultowi. Wyraża się on w świętach liturgicznych poświęconych Matce Bożej oraz modlitwie maryjnej, takiej jak różaniec, który jest streszczeniem całej Ewangelii.

Kościół w ciągu roku wspomina męczenników i innych świętych, „głosi misterium paschalne” w tych, „którzy współcierpieli i zostali współuwielbieni z Chrystusem”, przedstawia wiernym ich przykłady, pociągające wszystkich przez Chrystusa do Ojca, a przez ich zasługi wyjednywa dobrodziejstwa Boże (por. KL 104).

Zgodnie z Tradycją kościelną rodzina chrześcijańska jest Kościołem domowym, który sprawuje swój kult w liturgii rodzinnej w roku kościelnym. W świecie współczesnym wiele rodzin zachowało rytuał religijny rytmu roku kościelnego w rodzinie⁶⁴, a nawet wzbogaca go. Niepokojem napawa fakt, że w zsekularyzowanym świecie niektóre rodziny, zwłaszcza młode, eliminują z życia rodzinnego wszelkie formy religijności.

Liturgia Kościoła znajduje odbicie w liturgii rodzinnej. Znaki i symbole stosowane w liturgii, którymi posługuje się Kościół, powinny zatem znaleźć się w rodzinie. Szczyt liturgii całego roku kościelnego stanowi Wielkanoc. Drugim po Wielkanocy świętem jest Boże Narodzenie i cały cykl świąt z nim

⁶⁴ Zob. M. M a r c z e w s k i. *Rytuał Kościoła domowego. (Założenia i wypracowanie koncepcji)*. „Homo Dei” 59:1990 nr 3-4, s. 248-252.

związanych, włącznie z okresem Adwentu. Trzeci cykl świąt i niedziel, czyli Okres Zwykły, jest czasem wzrostu Kościoła i czasem świadczenia o Chrystusie wobec całego świata.

Mieszkanie rodziny chrześcijańskiej, która sprawuje liturgię Kościoła domowego, winno mieć specjalne miejsce na ten cel przeznaczone. „Różne temu miejscu nadaje się nazwy: ołtarzyk domowy, sanktuarium domowe, kącik religijny czy też miejsce modlitwy rodzinnej”⁶⁵ Sposób urządzenia tego miejsca jest dowolny i uzależniony od warunków mieszkaniowych. Może to być stół jako ołtarz, mały stolik, szafka, biurko, regał czy też część meblów ściennej. Umieszcza się tam emblematy kultu religijnego, które mogą znajdować się tu cały rok, np. krzyż, obraz świętego patrona rodziny. Przedmioty te można zmieniać w zależności od okresu roku liturgicznego. W Adwencie może być tam umieszczona świeca adwentowa, figurka Niepokalanej czy też żłóbek z siankiem dobrych uczynków. Na Boże Narodzenie centralne miejsce zajmuje żłóbek z Dzieciątkiem Jezus, a w Okresie Wielkanocnym pascha rodziny, baranek lub figurka Chrystusa zmartwychwstałego, by przypominać, że Chrystus zawsze jest obecny ze swoimi uczniami. W Okresie Zwykłym umieszcza się Pismo święte i świecę jako symbol Chrystusa. Troskę o przedmioty religijne, które znajdują się w miejscu modlitwy, należy pozostawić dzieciom. To one powinny się troszczyć o czystą serwetę, świeże kwiaty, ogólną czystość i porządek⁶⁶

VII. KOŚCIÓŁ DOMOWY PRZEDMIOTEM LITURGII

Kościół domowy jako rodzina jest przedmiotem liturgii w podwójnym sensie: po pierwsze, kiedy do niej skierowany jest obrzęd liturgiczny, a po drugie, gdy Kościół do rodziny się odwołuje, modli się w jej intencji, rozważa, szczególnie w eucharystii, proponując odpowiedni obraz i model rodziny chrześcijańskiej. W „hymnie czci i uwielbieniu Boga”, czyli w Liturgii Godzin, zwłaszcza w modlitwie wstawienniczej jutrzni i nieszporów, gdzie tak bezpośrednio odczuwa się wpływ naszych czasów, tematyka rodzinna powraca dość często. Temat rodziny nie pojawia się wprawdzie w Adwencie, ale w okresie Narodzenia Pańskiego raz zjawia się w jutrzni, a siedem razy

⁶⁵ J. L u b e r a. *Rok kościelny w życiu religijnym ludzi świeckich*. „Collectanea Theologica” 44:1993 nr 3, s. 150-155.

⁶⁶ T. K u k o ł o w i c z. *Obyczajowość w rodzinie chrześcijańskiej czynnikiem wychowania*. W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*. Red. F. Adamski. Kraków 1984 s. 444-459.

w nieszporach, w Wielkim Poście trzy razy w jutrzni, nie występuje znów w Okresie Paschalnym, lecz powraca w Okresie Zwykłym sześć razy w nieszporach, w dni poświęcone NMP i świętym pod różnymi tematami, takimi jak kobieta, dzieci itp.

W *Mszale* Pawła VI znajdujemy odniesienia dotyczące rodziny w czasie święta Świętej Rodziny i w formularzach o rodzinie w celebracji Mszy świętej przy różnych okazjach. W treściach formularza, modlitwach przewodniczenia, a zwłaszcza w modlitwie powszechnej i czytaniach święta Świętej Rodziny wyłaniają się trzy fundamentalne idee: Bóg jest twórcą i fundamentem życia rodzinnego, a zatem rodzina uczestniczy w historii zbawienia; w tajemnicy Boskiego Wcielenia uczestniczy doświadczenie rodzinne, którego propozycję stanowi model rodziny nazaretańskiej; rodzina stale skierowana jest na liturgię, nie należy więc uważać rodziny chrześcijańskiej za świętą samą w sobie, ale zawsze otwartą w szerszym kontekście Bożej rodziny.

ZAKOŃCZENIE

Sobór Watykański II przywrócił rodzinie określenie „Kościół domowy” Współcześnie przez Kościół domowy rozumie się coraz częściej nie tylko „zgromadzenie liturgiczne” w domu, lecz samą rodzinę w ścisłym znaczeniu. Z tekstów Nowego Testamentu wynika wyraźnie, że rodzina jest wspólnotą życia otwartą w wierze na wezwanie i działanie Boże, a wspólnoty domowe i domowe Kościoły we wczesnym chrześcijaństwie decydowały o jego dynamizmie. Rodzina to *kat'oïkon ekklesía* – na sposób domowy tworzący się Kościół. Fundament Kościoła domowego jest ten sam co Kościoła powszechnego. Jest to fundament potrójny: trynitarny, chrystologiczny i pneumatologiczny. „Sakrament miłości (św. Jan Chryzostom) przemienia istotowo miłość naturalną w miłość «charyzmatyczną», a małżeństwo staje się «ikoną» Kościoła, ma już naturę kościołotwórczą” (Mt 18, 20). Więcej, „małżeństwo jest, jak Kościół, obrazem proroczym królestwa Bożego (*mikrobasileía* – Klemens Aleksandryjski)”

Wobec faktu nowego doświadczenia eklezjalnego, kiedy wiele rodzin chrześcijańskich zobowiązuje się żyć jako Kościół domowy, zachodzi potrzeba nowego, bardziej egzystencjalnego ujęcia problemu relacji między rodziną a liturgią. Problem rodzina – liturgia czy liturgia Kościoła domowego można rozpatrywać na różnych poziomach.

Rodzina, Kościół domowy, jest podmiotem liturgii w trojakim sensie: kiedy sama celebrowe liturgię (jak w przypadku Liturgii Godzin lub nie-

których błogosławieństw); kiedy uczestniczy jako taka w liturgii celebrowanej we własnym domu (Eucharystia, spowiedź, namaszczenie chorych, liturgia pogrzebu itd.); kiedy przygotowuje się do liturgii celebrowanej w kościele, przedłuża przeżycie liturgii na kolejne dni tygodnia i przeżywa ponownie w swoim środowisku liturgię Kościoła (Eucharystię niedzielną, rok liturgiczny, sakramenty itd.);

Rodzina, czyli Kościół domowy, jest przedmiotem liturgii w podwójnym sensie: po pierwsze, kiedy do niej skierowany jest obrzęd liturgiczny, a po drugie, gdy Kościół do niej się odwołuje, modli się w jej intencji, rozważa jej życie, szczególnie w eucharystii, proponując odpowiedni obraz i model rodziny chrześcijańskiej.

Wreszcie problem liturgii Kościoła domowego można rozpatrywać w kontekście niektórych form religijności ludowej o charakterze rodzinnym. Wszystkie one winny być ożywiane duchem liturgii, szczególnie w relacji do roku liturgicznego. Natomiast różne formy modlitwy rodzinnej winny być inspirowane lekturą słowa Bożego.

Kościół domowy jest podmiotem sprawowania Liturgii Godzin, liturgii błogosławieństw, lektury Pisma świętego, modlitwy rodzinnej, nabożeństw związanych z rokiem liturgicznym. Odnowa liturgiczna śmiało wyszła na przeciw zapotrzebowaniom duchowym rodzin, proponując w niektórych okolicznościach sprawowanie Mszy świętej w domu.

Obrzędowość rodzinna związana z rokiem liturgicznym stanowi swoistą formę liturgii domowej. Jest przygotowaniem do liturgii celebrowanej w niedzielę w kościele parafialnym i pozwala owo misterium celebrowane we wspólnocie parafialnej przedłużyć na cały tydzień we wspólnocie domowej. Trudno jest oddzielić liturgię Kościoła domowego od liturgii Kościoła powszechnego. Akty kultu liturgicznego dokonują się w Kościele nawet wtedy, gdy są celebrowane w Kościele domowym. Trzeba ją jednak zawsze traktować jako akty wprowadzające bądź uzupełniające do liturgii właściwej, która jest ściśle złączona z Kościołem powszechnym.

Rodzina chrześcijańska musi mieć świadomość, że – podobnie jak Kościół powszechny – nie może rozwijać się bez sakramentów. W przygotowania do sakramentów powinni być zaangażowani wszyscy domownicy. Rodzina, obok innych środowisk, tworzy wspólnotę podstawową, która pomaga jej członkom w pełni rozwinąć postawę chrześcijańską. Małżeństwo chrześcijańskie, uczestnicząc w zbawczych skutkach tajemnicy paschalnej Chrystusa, nie pozostaje Kościołem dla siebie samej, lecz wkracza w wielką rodzinę Kościoła. W ten sposób w rodzinie ludzi ochrzczonych, zgromadzonych razem przez słowo i sakrament jako Kościół domowy, chociaż jej członkowie nie posiadają świę-

ceń ministerialnych, to jednak uobecnia się jednocześnie jako Kościół powszechny. Kościół domowy staje się dla swoich członków nauczycielem i matką.

Rozumienie małżeństwa i rodziny jako Kościoła domowego domaga się badań teologicznych nad duchowością małżeństwa i jednocześnie jest dezyderatem kształtowania duchowości małżeństwa i rodziny, której obrazem jest misterium Chrystusa i Kościoła.

BIBLIOGRAFIA

- K u k o ł o w i c z T.: Obyczajowość w rodzinie chrześcijańskiej czynnikiem wychowania. W: Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej. Red. F. Adamski. Kraków 1984 s. 444-459.
- M a r c z e w s k i M.: Rytuał Kościoła domowego. (Założenia i opracowanie koncepcji). „Homo Dei” 59:1990 nr 3-4 s. 248-252.
- N o w a k W.: Odnowiona liturgia błogosławieństw celebrowanych w „Kościele domowym” „Communio” Międzynarodowy Przegląd Teologiczny 6:1987 nr 42 (7) s. 107-118
- T a b a c z y ń s k i W.: „Kościół domowy” w nauczaniu Jana Pawła II. „Ateneum Kapłańskie” 1994 t. 509 s. 15-29.
- W y s o c k i J.: Rytuał rodzinny. Włocławek 1999.
- Ż u r o w s k i M.: Rodzina „domowym Kościołem” „Chrześcijanin w świecie” 72:1978 nr 12 s. 44-70.

LITURGIA DELLA CHIESA DOMESTICA DOPO IL CONCILIO VATICANO II

S o m m a r i o

L'autore fa attenzione del fatto che la vita della famiglia cristiana si mostra anche nella celebrazione liturgica nelle case quando tutta la comunità familiare prega insieme e medita i misteri dell'anno liturgico. Una tale preghiera di tutti i discepoli di Cristo, ed in particolar modo la recitazione della Liturgia delle Ore, conduce alla partecipazione alla liturgia ufficiale della Chiesa.

Słowa kluczowe: liturgia, dom, rodzina, Kościół, modlitwa, sakramenty święte, Msza święta, rodzice, dzieci, miłość, przykład.

Parole chiavi: liturgia, casa, famiglia, Chiesa, preghiera, sacramenti, messa, genitori, bambini, amore, esempio.

Key words: liturgy, house, family, Church, prayer, holy sacraments, holy mass, parents, children, love, example.